

SCIENCE
PROBLEMS.UZ

ISSN 2181-1342

Actual problems of social and humanitarian sciences
Актуальные проблемы социальных и гуманитарных наук

Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari

3-maxsus
son (5-jild)

2025

SCIENCEPROBLEMS.UZ

**IJTIMOIIY-GUMANITAR FANLARNING
DOLZARB MUAMMOLARI**

№ 5/3 (5) – 2025

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-
ГУМАНИТАРНЫХ НАУК**

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

TOSHKENT-2025

BOSH MUHARRIR:

Isanova Feruza Tulqinovna

TAHRIR HAY'ATI:

07.00.00- TARIX FANLARI:

Yuldashev Anvar Ergashevich – tarix fanlari doktori, siyosiy fanlar nomzodi, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Mavlanov Uktam Maxmasabirovich – tarix fanlari doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Xazratkulov Abror – tarix fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti.

Tursunov Ravshan Normuratovich – tarix fanlari doktori, O'zbekiston Milliy Universiteti;

Xolikulov Axmadjon Boymahmatovich – tarix fanlari doktori, O'zbekiston Milliy Universiteti;

Gabrielyan Sofya Ivanovna – tarix fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston Milliy Universiteti.

Saidov Sarvar Atabullo o'g'li – katta ilmiy xodim, Imom Termiziy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazi, ilmiy tadqiqotlar bo'limi.

08.00.00- IQTISODIYOT FANLARI:

Karlibayeva Raya Xojabayevna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Nasirxodjayeva Dilafruz Sabitxanovna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Ostonokulov Azamat Abdukarimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent moliya instituti;

Arabov Nurali Uralovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

Xudoyqulov Sadirdin Karimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Azizov Sherzod O'ktamovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Bojxona instituti;

Xojayev Azizxon Saidaloxonovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, Farg'ona politexnika instituti

Xolov Aktam Xatamovich – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Shadiyeva Dildora Xamidovna – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent v.b, Toshkent moliya instituti;

Shakarov Qulmat Ashirovich – iqtisodiyot fanlari

nomzodi, dotsent, Toshkent axborot texnologiyalari universiteti

09.00.00- FALSAFA FANLARI:

Hakimov Nazar Hakimovich – falsafa fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Yaxshilikov Jo'raboy – falsafa fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

G'aybullayev Otabek Muhammadiyevich – falsafa fanlari doktori, professor, Samarqand davlat chet tillar instituti;

Saidova Kamola Uskanbayevna – falsafa fanlari doktori, "Tashkent International University of Education" xalqaro universiteti;

Hoshimxonov Mo'min – falsafa fanlari doktori, dotsent, Jizzax pedagogika instituti;

O'roqova Oysuluv Jamoliddinovna – falsafa fanlari doktori, dotsent, Andijon davlat tibbiyot instituti, Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrasini mudiri;

Nosirxodjayeva Gulnora Abdukaxxarovna – falsafa fanlari nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Turdiyev Bexruz Sobirovich – falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, Buxoro davlat universiteti.

10.00.00- FILOLOGIYA FANLARI:

Axmedov Oybek Saporbayevich – filologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Ko'chimov Shuxrat Norqizilovich – filologiya fanlari doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hasanov Shavkat Ahadovich – filologiya fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

Baxronova Dilrabo Keldiyorovna – filologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Mirsanov G'aybullo Qulmurodovich – filologiya fanlari doktori, professor, Samarqand davlat chet tillar instituti;

Salaxutdinova Musharraf Isamutdinovna – filologiya fanlari nomzodi, dotsent, Samarqand davlat universiteti;

Kuchkarov Raxman Urmanovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent v/b, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Yunusov Mansur Abdullayevich – filologiya fanlari nomzodi, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Saidov Ulugbek Aripovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi.

12.00.00- YURIDIK FANLAR:

Axmedshayeva Mavlyuda Axatovna – yuridik fanlar doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Muxitdinova Firyuza Abdurashidovna – yuridik fanlar doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Esanova Zamira Normurotovna – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan yurist, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hamroqulov Bahodir Mamasharifovich – yuridik fanlar doktori, professor v.b., Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti;

Zulfiqorov Sherzod Xurramovich – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti;

Xayitov Xushvaqt Saparbayevich – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Asadov Shavkat G'aybullayevich – yuridik fanlar doktori, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Ergashev Ikrom Abdurasulovich – yuridik fanlari doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Utemuratov Maxmut Ajimuratovich – yuridik fanlar nomzodi, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Saydullayev Shaxzod Alixanovich – yuridik fanlar nomzodi, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hakimov Komil Baxtiyarovich – yuridik fanlar doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Yusupov Sardorbek Baxodirovich – yuridik fanlar doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Amirov Zafar Aktamovich – yuridik fanlar doktori (PhD), O'zbekiston Respublikasi Sudyalari oliy kengashi huzuridagi Sudyalari oliy maktabi;

Jo'rayev Sherzod Yuldashevich – yuridik fanlar nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Babadjanov Atabek Davronbekovich – yuridik fanlar nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Normatov Bekzod Akrom o'g'li — yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Rahmatov Elyor Jumaboyevich — yuridik fanlar nomzodi, Toshkent davlat yuridik universiteti;

13.00.00- PEDAGOGIKA FANLARI:

Xashimova Dildarxon Urinboyevna – pedagogika fanlari doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Ibragimova Gulnora Xavazmatovna – pedagogika fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Zakirova Feruza Maxmudovna – pedagogika fanlari doktori, Toshkent axborot texnologiyalari universiteti huzuridagi pedagogik kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tarmoq markazi;

Kayumova Nasiba Ashurovna – pedagogika fanlari doktori, professor, Qarshi davlat universiteti;

Taylanova Shoxida Zayniyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent;

Jumaniyozova Muhayyo Tojiyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Ibraximov Sanjar Urunbayevich – pedagogika fanlari doktori, Iqtisodiyot va pedagogika universiteti;

Javliyeva Shaxnoza Baxodirovna – pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Samarqand davlat universiteti;

Bobomurotova Latofat Elmurodovna — pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Samarqand davlat universiteti.

19.00.00- PSIXOLOGIYA FANLARI:

Karimova Vasila Mamanosirovna – psixologiya fanlari doktori, professor, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti;

Hayitov Oybek Eshboyevich – Jismoniy tarbiya va sport bo'yicha mutaxassislarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti, psixologiya fanlari doktori, professor

Umarova Navbahor Shokirovna– psixologiya fanlari doktori, dotsent, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti, Amaliy psixologiyasi kafedrasi mudiri;

Atabayeva Nargis Batirovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti;

Shamshetova Anjim Karamaddinovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Qodirov Obid Safarovich – psixologiya fanlari doktori (PhD), Samarqand viloyat IIB Tibbiyot bo'limi psixologik xizmat boshlig'i.

22.00.00- SOTSILOGIYA FANLARI:

Latipova Nodira Muxtarjanovna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri;

Seitov Azamat Po'latovich – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston milliy universiteti;

Sodiqova Shohida Marxaboyevna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi.

23.00.00- SIYOSIY FANLAR

Nazarov Nasriddin Ataqulovich –siyosiy fanlar doktori, falsafa fanlari doktori, professor, Toshkent arxitektura qurilish instituti;

Bo'tayev Usmonjon Xayrullayevich –siyosiy fanlar doktori, dotsent, O'zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri.

OAK Ro'yxati

Mazkur jurnal Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi Rayosatining 2022-yil 30-noyabrdagi 327/5-son qarori bilan tarix, iqtisodiyot, falsafa, filologiya, yuridik va pedagogika fanlari bo'yicha ilmiy darajalar yuzasidan dissertatsiyalar asosiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro'yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
mas'uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog'och ko'chasi, 70/10-uy. Elektron manzil:

scienceproblems.uz@gmail.com

Bog'lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).

MUNDARIJA

07.00.00 – TARIX FANLARI

<i>Юсупов Хуршид Муратжанович</i> ПЕРВЫЕ ШАГИ ДВУХСТОРОННЕГО СОТРУДНИЧЕСТВА САУДОВСКОЙ АРАВИИ С МОМЕНТА НЕЗАВИСИМОСТИ РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН	9-13
<i>Najmiddinov Zafar Xoshimjonovich</i> O'RTA OSIYO FAQIHLARINING MUSANNIFAK ASARLARIGA TA'SIRI XUSUSIDA	14-19

08.00.00 – IQTISODIYOT FANLARI

<i>Madraimova Marxamat Raximberganovna</i> XORAZM VILOYATIDA KICHIK BIZNES VA TADBIRKORLIKNI DAVLAT TOMONIDAN TARTIBGA SOLISHNING OBYEKTIV ZARURLIGI VA AHAMIYATI	20-23
<i>Abdullaev Jamshid Obidovich</i> SUN'IY INTELLEKT — XIZMAT KO'RSATISH SOHASIDA SAMARADORLIKNI OSHIRISH VOSITASI SIFATIDA	24-30
<i>Абдуллаев Алтинбек Янгибаевич</i> ДОННИ ҚАЙТА ИШЛАШ КОРХОНАЛАРИДА МАҲСУЛОТ ИШЛАБ ЧИҚАРИШ ХАРАЖАТЛАРИ ҲИСОБИНИ ЮРИТИШ ВА ТАННАРХ КАЛКУЛЯЦИЯСИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ	31-46
<i>Ziyadullayev Zuxriddin Ilxom o'g'li</i> TIJORAT BANKLARI TRANSFORMATSIYASI BORASIDA NAZARIY VA HUQUQIY ASOSLAR	47-51
<i>Alimova Saboxat Gaziyevena, Erkinova Sevinch</i> YASHIL IQTISODIYOT VA ATROF MUHIT MUAMMOLARI	52-56
<i>Zokirova Gavxar</i> GLOBAL PENSIYA TIZIMLARI BARQARORLIGI VA YETARLILIGI TAHLILI	57-66

09.00.00 – FALSAFA FANLARI

<i>Tursunkulova Shaxnoza Tuychiyevna, Muxtorov Muxsin Jabborovich</i> TASAVVUFDA INSON MA'NAVIY KAMOLOTI MASALASI	67-73
<i>O'rinboyev Davlatjon Bahtiyorovich</i> IJTIMOIY FALSAFADA STRATEGEMALARNING O'RNI VA AHAMIYATI	74-79
<i>Alimov Mansur Narboyevich</i> PEDAGOGIYALARNING MA'NAVIY-AXLOQIY VA KASBIY RIVOJLANTIRISHDA AJDODLAR MA'NAVIY MEROSINING O'RNI. ("SILSILAT UL-ORIFIYN VA TAZKIRATU-S-SIDDIQIYN" ASARI MISOLIDA)	80-87
<i>To'xtasinov Shukurjon Shavkatjon o'g'li</i> MILLIY BIRLIK VA SIYOSIY HOKIMIYATGA DOIR JADIDLAR QARASHLARINING IJTIMOIIY- FALSAFIY AHAMIYATI	88-95
<i>Nurmatova Umida Jalolidinovna</i> AN'ANAVIY O'QISHNING GNOSEOLOGIK JIHATLARI	96-101

10.00.00 – FILOLOGIYA FANLARI

<i>Abdullaeva Charos Baxramovna</i> ZAMONAVIY LINGVISTIKADA REKLAMA DISKURSI TUSHUNCHASI	102-105
<i>Umarqulova Munira Zohidjon qizi</i> ILMIY-FANTASTIK ADABIYOT: JANRNING SHAKLLANISHI, RIVOJLANISHI VA POETIK CHEGARALARI	106-119
<i>Xaydarova Gavhar Abdukadirovna</i> ZAMONAVIY LINGVISTIK MADANIYAT KONTEKSTIDA "SPORT DISKURSI" TUSHUNCHASINING NAMOYON BO'LISHI	120-124
<i>Mirzarahimov Bahodir Shavkat o'g'li</i> "XALQ SO'ZI" GAZETASINING MATNLARINI DAVR BO'YICHA TASNIFLASH BOSQICHLARI	125-129
<i>Boboqulova Nilufar Xayrullo qizi</i> INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA SHOULDER/YELKA, ELBOW/TIRSAK HAMDA WRIST/BILAK SOMATIK KOMPONENTLI MAQOLLARNING KONSEPTUAL TAHLILI	130-137
<i>Yangiboyeva Feruza Ortiq qizi</i> TIPS FOR TEACHING ENGLISH: STRATEGIES FOR EFFECTIVE LANGUAGE LEARNING	138-145
<i>Ибодуллаева Гавхар Уринбаевна</i> ОБУЧЕНИЕ ШКОЛЬНИКОВ К НАЧАЛЬНОМУ УРОВНЮ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА В СРЕДНЕ- ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ШКОЛАХ В УСЛОВИЯХ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЕ	146-151
<i>Kuvvatov Raxmatulla Hikmatillayevich</i> SAN'ATGA OID AFORIZMLARNING LINGVOKULTUROLOGIK TAHLILI.....	152-156
<i>Ibodullayeva Gulshod Urinovna</i> CHET TILLARINI O'RGANISHDA IMMERSIV O'QITISH USHLUBLARI –SAMARALI YO'NALISH, YONDASHUVLAR VA XULOSALAR.....	157-160
<i>Habibullayeva Gulsanam Inomjon qizi</i> INNOVATIVE METHODS OF TEACHING READING (FOR PRE INTERMEDIATE LEVELS)	161-165
<i>Berdimurotova Sevara Maxmudovna</i> TILSHUNOSLIKDA TERMINOLOGIYANING XUSUSIYATLARI.....	166-169

12.00.00 – YURIDIK FANLAR

<i>Kuchimova Shaxlo</i> VASIYATNOMANING OG'ZAKI SHAKLI VA UNI TUZISHDA ZAMONAVIY AXBOROT TEKNOLOGIYA VOSITALARIDAN FOYDALANISH ISTIQBOLLARI	170-176
<i>Jumanazarov Faxriddin Erkinovich</i> KONTRAFAKT MAHSULOTLARNI ANIQLASH VA ULARNING MUOMALASIGA QARSHI KURASHISH MUAMMOLARI	177-183
<i>Курбанова Эльмира Асадовна</i> ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ ОВД С ГОСУДАРСТВЕННЫМИ И ИНЫМИ ОРГАНИЗАЦИЯМИ ПО ПРОФИЛАКТИКЕ БЕЗНАДЗОРНОСТИ И ПРАВОНАРУШЕНИЙ СРЕДИ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН	184-190

<i>Raxmatullayev Xurshidjon Shukurilla o'g'li</i> O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI QONUNCHILIGIDA KRIPTO-AKTIV VA U BILAN BOG'LIQ BO'LGAN AYRIM MUAMMOLAR.....	191-195
<i>Aldamuratova Amangul Uralbayevna</i> FUQAROLIK PROTSESSIDA AJRIMLAR TUSHUNCHASI VA TURLARI	196-200
<i>Xakimov Jahongir Olimjon o'g'li</i> KIBERFIRIBGARLIK VA KIBERKORRUPSIYA – RAQAMLI DUNYODAGI MURAKKAB JINOYATLAR.....	201-208
<i>Ergashev Qaxramon Zokirjonovich</i> KORRUPSIYAVIY JINOYATLARGA QARSHI KURASHISHNING IJTIMOY ZARURATI.....	209-219
<i>Normatov Isomiddin Dustqul o'g'li</i> XUFIYONA IQTISODIYOTGA QARSHI KURASHISH TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISHNING USTUVOR YO'NALISHLARI	220-224
<i>Пулатов Темурабек Гайратжон угли</i> ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ ПРИМЕНЕНИЯ ТЕХНОЛОГИЙ КИС В СЕКТОРЕ ФИНАНСОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ	225-231
13.00.00 – PEDAGOGIKA FANLARI	
<i>Yaqubov Fazliddin Muxitdinovich</i> JISMONIY TARBIYA VA SPORT MUTAXASSISLARINING ILMIY-TADQIQOTCHILIK KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHDA FANLARARO INTEGRATSIYA	232-236
<i>Sharipova Farida Salimdjanoyn, Qo'ng'irotova Anorxol</i> TIBBIYOT OLIYGOHLARIDA "TIBBIY BIOLOGIYA" HAMDA "UMUMIY GENETIKA" FANLARINI O'QITISHDA INTERFAOL METODLAR SAMARADORLIGI	237-241
<i>Собирова Гулибарно Зайнутдин кизи</i> МЕТОДИКА ИНТЕРАКТИВНОГО ОБУЧЕНИЯ В РАЗВИТИИ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА	242-252
<i>Salayev Donyor Baxtiyarovich</i> ZAMONAVIY JISMONIY TAYYORGARLIKNING NAZARIY VA AMALIY ASOSLARI.....	253-259
<i>Turdimuratov Dilmurad Yuldashevich</i> OLIY TA'LIM MUASSASASIDA BOKS MURABBIYLARINI KASBGA YO'NALTIRISH TIZIMINING XUSUSIYATLARI	260-266
<i>Hakimova Nargiza Uralovna</i> YOSH KURASHCHI QIZLARDA MUVOZANAT QOBILIYATINI RIVOJLANTIRISHDA RAQS VA HARAKATLI O'YINLARDAN FOYDALANISH TEXNOLOGIYASI	267-273
<i>Otepbergenov Jetkerbay Sakbergenovich</i> MODULLI TA'LIM SHAROITIDA TALABALARNI INTELLEKTUAL RIVOJLANTIRISHGA UNDASH MUAMMOSI	274-279

Received: 10 April 2025
Accepted: 15 April 2025
Published: 28 April 2025

Article / Original Paper

GLOBAL PENSIYA TIZIMLARI BARQARORLIGI VA YETARLILIGI TAHLILI

Zokirova Gavxar

Termiz davlat universiteti,
Moliya kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada global pensiya tizimlarining moliyaviy barqarorligi va yetarlilik darajasi tahlil qilingan. Allianz Global Pension Report 2025 hisobotining natijalari asosida jahon mamlakatlari pensiya tizimlari holati baholangan va barqarorlik hamda yetarlilik o'rtasida muvozanatga erishishning dolzarbligi ta'kidlangan. Maqolada API indeksi metodologiyasi, pensiya tizimlarining kuchli va zaif tomonlari, shuningdek, mehnat bozorining ahamiyati alohida o'rganilgan. Daniya va Indoneziya kabi muvaffaqiyatli mamlakatlar tajribasi hamda O'zbekiston va Shri-Lanka kabi tizimida kamchiliklar mavjud bo'lgan mamlakatlar misolida tahlil olib borilgan. Shuningdek, pensiya tizimini isloh qilish uchun ustuvor yo'nalishlar, shu jumladan pensiya yoshini demografik o'zgarishlarga moslashtirish, ko'p ustunli modellarni joriy etish va mehnat bozorini takomillashtirish bo'yicha amaliy tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: global pensiya tizimlari, moliyaviy barqarorlik, yetarlilik, Allianz Pension Index, pensiya islohotlari, mehnat bozori, pensiya yoshi, norasmiy sektor, pensiya qamrovi, kapitallashtirilgan tizimlar, demografik o'zgarishlar, strategik pensiya siyosatlar.

ANALYSIS OF THE STABILITY AND SUFFICIENCY OF GLOBAL PENSION SYSTEMS

Zokirova Gavkhar

Teacher, Department of Finance,
Termez State University

Abstract. This article analyzes the financial sustainability and adequacy of global pension systems based on the findings of the Allianz Global Pension Report 2025. It assesses the current status of pension systems across various countries and highlights the importance of achieving a balance between sustainability and adequacy. The study explains the methodology of the Allianz Pension Index (API), explores the strengths and weaknesses of different pension systems, and emphasizes the critical role of labor market conditions. Case studies of successful reforms in countries like Denmark and Indonesia, as well as challenges faced by Uzbekistan and Sri Lanka, are examined. The article also provides practical policy recommendations for pension reform, including gradual increases in retirement age linked to demographic changes, the development of multi-pillar pension models, and improvements in labor market inclusiveness.

Key words: global pension systems, financial sustainability, adequacy, Allianz Pension Index, pension reforms, labor market, retirement age, informal sector, pension coverage, funded schemes, demographic changes, strategic pension policies.

DOI: <https://doi.org/10.47390/SP1342V5SI3Y2025N07>

Kirish. Pensiya tizimlari jahon bo'ylab keksayib borayotgan aholining moliyaviy xavfsizligini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Uzoq umr ko'rish darajasining oshishi va tug'ilish darajasining pasayishi kabi demografik o'zgarishlar bu tizimlarga tobora ko'proq bosim o'tkazmoqda. Ushbu demografik siljish qaramlik nisbatini o'zgartirib, ishga layoqatli

aholiga kattaroq nafaqaxo'r aholini qo'llab-quvvatlash uchun ko'proq yuk qo'ymoqda. Uzoq umr ko'rish darajasining ortishi shuni anglatadiki, odamlar nafaqada ko'proq yil o'tkazadilar va bu pensiya tizimlaridan ko'proq resurslar talab qiladi. Tug'ilish darajasining pasayishi esa bu tizimlarga kelajakda kamroq ishchi kuchining hissa qo'shishini anglatadi va bu tabiiy ravishda moliyaviy qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi [5].

BMTning so'nggi prognozlariga ko'ra, 2050-yilga borib dunyo bo'yicha 65 yosh va undan katta yoshdagi aholi soni qariyb ikki baravarga ko'payib, 857 milliondan 1,578 milliard kishiga yetishi kutilmoqda. Shu bilan birga, ishga yaroqli aholi ulushi pasayayotgani tufayli 2050-yilga kelib har 100 nafar mehnatga layoqatli shaxsga 26 nafar pensioner to'g'ri keladi (hozirgi kunda 16 nafar). Bunday demografik o'zgarishlar sharoitida jamoatchilik haqli ravishda savol qo'ymoqda: pensiya tizimlari kelgusidagi o'zgarishlarga tayyormi? Pensiya tizimi bir vaqtning o'zida ikki asosiy maqsadga erishishi kerak: bir tomondan, uzoq muddatli moliyaviy barqarorlikka erishib, kelajakdagi yosh avlod zimmasiga ortiqcha yuk hoshlamasligi lozim; ikkinchi tomondan, keksa yoshli fuqarolarni munosib hayot darajasi bilan ta'minlashi zarur, aks holda tizimning jamoatchilik tomonidan qabul qilinishi va unga ishonch susayadi. Faqat amaldagilar hisobiga to'lanadigan (joriy soliq va badal tushumlari evaziga joriy pensionerlarni ta'minlaydigan) an'anaviy pensiya tizimlari bu ikki talabni uzoq muddat davomida birdek qondirishga qodir emasligi ayon bo'lib qoldi. Demografik o'sish va qarish sharoitida nafaqalarni barqaror moliyalashtirish hamda ularning yetarliligini ta'minlash o'rtasida to'g'ri muvozanatni topish pensiya siyosatining asosiy vazifasiga aylandi [1].

Shu sababli, ko'plab mamlakatlar pensiya tizimini isloh qilishga kirishgan bo'lib, bu islohotlar mohiyatida pensiya ta'minoti ustunlarini diversifikatsiya qilish va mehnat bozorini yangi realliklarga moslashtirish yotadi. Jumladan, uzoq umr ko'rish tendensiyasini hisobga olgan holda pensiya yoshini oshirish va uni kelgusi hayot davomiyligi o'zgarishiga bog'lash g'oyalari yildan-yilga ko'proq davlatlar kun tartibiga kirmoqda. Xususan, ayrim mamlakatlarda yoshi katta xodimlarni mehnat bozorida uzoqroq qolishini rag'batlantiruvchi siyosat choralari (masalan, ishdan pensiyaga bosqichma-bosqich o'tish imkoniyati) joriy etilmoqda, bu jarayon muayyan holatlarda mehnat bozorida malakali kadrlar yetishmovchiligi kuchaygani uchun tezlashdi. Shu bilan birga, ba'zi yurtlarda avval e'lon qilingan yoki qabul qilingan pensiya islohotlari suslashtirildi yoki kechiktirildi. Yevropa mintaqasida ayrim davlatlar so'nggi yillarda ko'chmanchilar va qochqinlarning kirib kelishi hisobiga mehnat resurslari ko'payib, aholi qarishi sur'ati sekinlashgani tufayli qayta taqsimlovchi (pay-as-you-go) tizimga tayangan holatlar kuzatildi. Biroq mutaxassislarning ta'kidlashicha, immigratsiya uzoq muddatda pensiya tizimini qutqaruvchi yechim bo'lolmaydi, zero bugun ishchi kuchini yetkazib beruvchi mamlakatlar ham erta-in kech aholi qarishi muammosiga duch kelishadi. Nihoyat, ko'plab rivojlanayotgan davlatlarda mehnat bozorining norasmiy sektori ulushi yuqoriligicha qolmoqda – bu esa pensiya tizimi bilan qamrovni kengaytirishga to'sqinlik qiluvchi asosiy omilligicha qolmoqda. Ushbu omillarni bartaraf etish – pensiya tizimlarini kelajakka tayyorlashda hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi [7].

Adabiyotlar tahlili. Maqolani tayyorlashda asosiy manba sifatida Allianz Global Pension Report 2025 hisoboti foydalanildi. Unda global pensiya tizimlarining moliyaviy barqarorligi va yetarlilik darajasi API indeks asosida tahlil qilingan hamda pensiya yoshini oshirish, ko'p ustunli modellar joriy etish va mehnat bozorini takomillashtirish bo'yicha tavsiyalar berilgan. Shu bilan birga, Global Pension Assets Study 2025 tadqiqoti orqali

kapitallashtirilgan sxemalarning ahamiyati, The Value of Active Strategies in Old-Age Provision maqolasi orqali moliyaviy savodxonlik va shaxsiy jamg'armalarning rolini oshirish zarurligi yoritilgan. Allianz Global Investors' intervyusi esa pensiya fondlarida mustahkam boshqaruv va shaffoflikni ta'minlash masalasini asoslab berdi. Jahon banki, Xalqaro mehnat tashkiloti va Osiyo taraqqiyot banki kabi xalqaro tashkilotlarning tavsiyalari orqali pensiya tizimlariga demografik va mehnat bozori omillarining ta'siri baholandi.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqotda Allianz Global Pension Report 2025 hisoboti va boshqa xalqaro manbalar asosida global pensiya tizimlarining moliyaviy barqarorlik va yetarlilik darajalari tahlil qilindi. Mavjud ilmiy adabiyotlar asosida pensiya tizimiga oid asosiy nazariy modellar tizimlashtirildi va turli mamlakatlar (Daniya, Indoneziya, O'zbekiston, Shri-Lanka) tajribasi qiyosiy tahlil qilindi. Tadqiqot jarayonida ilmiy abstraksiya, umumlashtirish va qiyosiy tahlil metodlari qo'llanildi. API indeks parametrlari orqali pensiya tizimlarining muvaffaqiyat omillari va mavjud muammolari empirik ma'lumotlarga tayanilgan holda baholandi.

Tahlil va natijalar muhokamasi. Allianz Pension Index (API) – 2025-yilda jahon pensiya tizimlarini kompleks baholovchi ko'rsatkich hisoblanadi. U 71 mamlakatning pensiya tizimini 40 ta parametr asosida uch yo'nalishda baholab, har bir parametрни 1 dan 7 gacha shkalada o'lchaydi (1 – islohotga hojat yo'q, 7 – islohot juda zarur). 2025-yil uchun APIning o'rtacha umumiy ko'rsatkichi 3,7 ni tashkil etdi, bu esa aksariyat davlatlarda pensiya sohasida hali ham muntazam islohotlarga ehtiyoj mavjudligini anglatadi. Ushbu ko'rsatkich dunyo bo'ylab pensiya tizimlarida barqarorlik va yetarlilik o'rtasidagi muvozanatni ta'minlash uchun qo'shimcha chora-tadbirlar talab etilishidan dalolat bermoqda [3].

API uchta sub-indeksdan iborat: “boshlang'ich shart-sharoitlar” (demografik o'zgarish sur'ati, davlat qarzi darajasi va umumiy yashash standarti kabi tizimdan tashqari omillar), “barqarorlik” (pensiya tizimining aholi qarishiga moliyaviy tayyorgarlik holati) va “yetarlilik” (keksa yoshdagilarni pensiya yoshida kafolatlangan daromad bilan ta'minlash darajasi). Har bir yo'nalish alohida baholanib, so'ngra integral indeks hisoblab chiqiladi. 2025-yilda “boshlang'ich shart-sharoitlar” bo'yicha o'rtacha ball 4,0 ga teng bo'ldi, “barqarorlik” bo'yicha 3,7 va “yetarlilik” bo'yicha 3,5 ballni tashkil etdi. Shu tarzda, jahon pensiya tizimlarida o'rtacha holat qisman mos yoshdagi aholini munosib darajada ta'minlashga qaratilib, uzoq muddatli barqarorlikni yaxshilash ikkinchi darajali vazifa bo'lib qolayotgani kuzatilmoqda.

API reytingida eng yuqori natija Daniyaga to'g'ri keldi (umumiy ball 2,3), bu ushbu mamlakat pensiya tizimi islohotga deyarli muhtoj emasligini anglatadi, eng past natija esa Shri-Lankada qayd etildi (5,0 ball) va bu pensiya sohasida islohot zarurati eng yuqori darajada ekanligidan dalolat beradi. Hech qaysi mamlakat uchchala yo'nalish bo'yicha birdek yetakchi emas: faqat Daniya va Shvetsiya har uch sub-indeksning har biri bo'yicha “eng kam islohotga muhtoj o'nlik” qatoriga kiradi. API ko'rsatkichlari shu tariqa har bir davlat uchun pensiya tizimining qaysi jihatlarida islohot talabi yuqoriligini ko'rsatib berib, islohotlar uchun ustuvor yo'nalishlarni belgilashga asos yaratadi.

Barqarorlik va yetarlilik tushunchalari pensiya tizimi samaradorligida o'zaro bog'liq va bir-birini to'ldiruvchi mezonlar sifatida namoyon bo'ladi. Barqarorlik deganda tizimning moliyaviy jihatdan uzluksiz faoliyat ko'rsata olishi, ya'ni keyingi avlodlar zimmasiga ortiqcha tashqi yuklamalar tushmasligi nazarda tutiladi. Yetarlilik esa nafaqalarning keksa yoshdagi insonlarga munosib darajada hayot kechirish imkonini berishi, ularning og'ir holatga tushib

qolmasligini ta'minlashi tushuniladi. Pensiya tizimi bu ikki maqsadga bir vaqtning o'zida erishishi lozim, biroq amalda bu oson emas. Masalan, faqat taqsimot (davlat) tizimiga asoslangan an'anaviy pensiya modellari uzoq muddatda ham moliyaviy barqarorlikni, ham yuqori pensiya darajasini uzluksiz ta'minlab bera olmaydi. Shu bois ko'p mamlakatlar pensiya ta'minotining faqat davlat resurslariga bog'liq bo'lib qolmasligi uchun uni diversifikatsiya qilishga intilmoqda. Ya'ni pensiya tizimidagi yagona manba – ishlovchi aholidan yig'iladigan badallar hisobidan to'lanadigan joriy nafaqalar bilan cheklanib qolmasdan, qo'shimcha kapitallashgan (jamg'arma) ustunlar ham shakllantirilmoqda. Aralash (ko'p ustunli) tizim demografik o'zgarishlarga chidamliroq bo'lib, uzoq muddatda barqarorlik va yetarlilik o'rtasidagi muvozanatni saqlashga ko'maklashadi. Albatta, bunday muvozanatga erishish har bir mamlakatning o'ziga xos sharoitini hisobga olgan holda ketma-ket va uzluksiz islohotlarni talab etadi. Qisqa muddatli manfaatlarni ko'zlab islohotlarni kechiktirish yoki siyosiy bahslarga berish esa, aksincha, vaqt o'tishi bilan muammoni chigallashtirib, keyingi avlodlar zimmasiga og'irroq yuk tushishiga sabab bo'ladi. Shuning uchun barqarorlik va yetarlilik o'rtasidagi muvozanatni ta'minlash nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy adolat nuqtai nazaridan ham ahamiyatli vazifadir.

API reytingida eng yuqori bahoni qo'lga kiritgan Daniya va barqarorlik sub-indeksi bo'yicha yetakchi davlatlardan biri bo'lgan Indoneziya pensiya tizimini isloh qilishdagi muvaffaqiyatli yondashuvlarga misol bo'la oladi. Ular pensiya tizimini zamonaviy talablarga moslashtiruvchi muhim islohotlarni joriy etish orqali o'z natijalarini yaxshilagan. Jumladan, Indoneziya so'nggi yillarda pensiya yoshini bosqichma-bosqich oshirib, pensiya ta'minotiga kapitallashgan xususiy elementlarni kiritdi. Natijada ushbu mamlakat pensiya tizimining barqarorligi bo'yicha API ko'rsatkichlarida eng yaxshi natijalardan birini qayd etdi. Daniya ham aholi qarishi kuchayib borayotgan sharoitda pensiya yoshini uzaytirish, uni umr davomiyligiga bog'lash va xususiy hamda ish beruvchi tomonidan to'lanadigan pensiya jamg'armalarini keng joriy etish orqali tizimning moliyaviy barqarorligini mustahkamlashga erishdi. Darhaqiqat, ushbu ikki mamlakat (shuningdek, Bolgariya) pensiya islohotlarining eng muhim choralarini (pensiya yoshini oshirish, jamg'arma ustunini joriy etish va h.k.) samarali tatbiq etgani tufayli pensiya tizimi barqarorligi bo'yicha islohotga ehtiyoj eng past darajada signal berilgan davlatlar sirasiga kirdi. Ayni paytda, Daniya nafaqalarning umumiy darajasi va qamrovi bo'yicha ham dunyoning yetakchi mamlakatlaridan biri sanaladi: bu yerda davlat pensiyasiga qo'shimcha tarzda ish beruvchi to'lovlari va shaxsiy jamg'arma hisoblaridan iborat kuchli tashkil etilgan ustun mavjud bo'lib, pensiya ta'minotining asosiy qismini tashkil qiladi. Ko'p ustunli bunday tizim Daniyaga keksalar uchun ham munosib nafaqalar to'lash, ham yosh avlodga tushadigan yukni cheklangan holatda saqlash imkonini bergan. Natijada Daniyaning umumiy API bahosi eng yaxshi ko'rsatkich (2,3) bo'ldi va mamlakat pensiya tizimi demografik o'zgarishlarga eng tayyor ekani tasdiqlandi [2].

2020-yilgi Allianz hisobotida O'zbekiston umuman tilga olinmagan bo'lsa, 2023-yilgi tahlilda u 75 davlat orasida 71-o'rinni egallab, 4,5 ballik umumiy API ko'rsatkichi bilan "kritik" toifaga kiritildi. "Asosiy shartlar" subindeksi 4,4 ball, "Barqarorlik" - 3,6 ball, "Adekvatlik" esa 5,3 ballga tushgan, bu past baholar asosan norasmiy bandlik yuqoriligi, moliyaviy xizmatlarga yetarli kirish imkoniyati yo'qligi va yuqori badallar (12–25 %)ga qaramay past almashtirish koeffitsiyenti (55 %) bilan izohlanadi. Shuningdek, keksa yoshdagi aholi mehnat bozorida kam ishtirok etayotgani ham tizim samaradorligini pasaytiradi. 2025-yilgi hisobot esa 71 ta

mamlakatni qamrab olgan bo'lib, O'zbekiston unda alohida tilga olinmagan mamlakat marjinal ahamiyatga ega bo'lganini anglatishi mumkin [1].

Shri-Lanka ham API reytingida 5,0 ball bilan so'nggi o'rinni egalladi va "Barqarorlik" subindeksida ham eng past natijani ko'rsatdi. Bosh sabab - qonuniy pensiya yoshining o'ta pastligi: ayollar uchun 50 yosh, erkaklar uchun ham shunga yaqin. Uzoq umr ko'rish sharoitida bu tizimga og'ir moliyaviy bosim yuklaydi, pensiya yoshi oshirilmasa, zaxiralar juda tez tugaydi. Ijtimoiy qamrov ham zaif, pensiya fondlari aktivlari yetarli emas, shuning uchun ko'pchilik keksalar kam ta'minlanishi mumkin.

Har ikki mamlakat misoli shundan dalolat beradiki, pensiya tizimining barqarorligi va yetarliligi, avvalo, mehnat bozoridagi rasmiy qamrov, moliyaviy infratuzilma va realistik pensiya yoshi siyosatiga bog'liq. O'zbekiston uchun bu demografik "dividend" tugamasidan oldin tizimni diversifikatsiya qilish va norasmiy sektorni qisqartirish zarurligini, Shri-Lanka uchun esa pensiya yoshini zudlik bilan ko'tarish va kapitallashgan ustunlarni rivojlantirish zarurligini ko'rsatadi.

Pensiya tizimini isloh etish faqat qonunchilik yoki moliyaviy o'zgarishlar bilan cheklanmaydi balki mehnat bozorining holati va undagi tendensiyalar ushbu islohotlarning samaradorligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Ayniqsa, ko'plab rivojlanayotgan mamlakatlar uchun mehnat bozorini rasmiylashtirish, ya'ni norasmiy sektor ulushini kamaytirish orqali ko'proq fuqarolarni pensiya tizimi qamroviga jalb etish dolzarb vazifadir. Rivojlangan mamlakatlarda esa aholi qarishi sharoitida mehnat bozorini yoshi katta xodimlar ehtiyojlariga moslashtirish va eydjizmga (yoshga qarab kamsitishga) barham berish muhim hisoblanadi. Pensiya yoshini oshirishga qaratilgan choralarga nisbatan jamoatchilik qarshiligi ko'pincha aynan keksa yoshli xodimlarning mehnat bozorida duch keladigan qiyinchiliklari bilan bog'liq bo'ladi. Masalan, bir qator mamlakatlarda yoshi katta insonlar ishsiz qolgan taqdirda qayta ish topishi qiyin, ularning ishsizlik davri yoshlarga nisbatan uzoqroq davom etadi. Shu bois pensiya yoshini oshirish bevosita pensiyaga chiqish oldidan uzoqroq muddat ishsiz qolish va natijada oladigan nafaqaning kamayishi xavfi bilan tenglashtiriladi. Shu sababli, pensiya islohotlarining muvaffaqiyati uchun mehnat bozorini keksa yoshli kadrlar uchun yanada inklyuziv etish talab etiladi. Bunda ish joylarini yoshi katta xodimlar imkoniyatlariga moslashtirish muhim hisoblanadi: masalan, ishxonalarni ergonomik jihatdan qayta jihozlash, yorug'lik va shovqin muhitini yaxshilash, shuningdek, mehnat sharoitlarini o'zgartirish – mehnat vazifalari taqsimotini qayta ko'rib chiqish, ish va dam olish vaqtlarini qayta tashkil etish, masofaviy va qisman ishlash imkoniyatlarini kengaytirish kabi choralar taklif etilmoqda [6].

Dunyo mamlakatlari mehnat bozorlarida yoshi kattalarning ishtirok darajasida katta tafovut mavjud. Yaponiya, Singapur va Janubiy Koreya kabi davlatlarda 65 yoshdan oshgan erkaklarning 30–51% hali ham mehnat faoliyatida ishtirok etayotgan bo'lsa, shu davlatlarda (va Yangi Zelandiyada) keksa yoshli ayollar mehnat faolligi darajasi ham 19–32% ni tashkil etmoqda. Boshqa aksariyat rivojlangan mamlakatlarda esa bu ko'rsatkich nisbatan past bo'lib, yoshi kattalarni mehnat bozoriga jalb etish borasida zaiflik mavjudligini ko'rsatadi. Shu bilan birga, rivojlanayotgan dunyodagi ko'plab jamiyatlarda pensioner yoshdagilarning mehnatda faol qolishi ko'pincha pensiya nafaqalarining kamligi va yalpi daromadni to'ldirish zarurati bilan izohlanadi. Demak, pensiya tizimini barqarorlashtirish uchun, bir tomondan, rasmiy sektor qamrovini kengaytirish juda muhim bo'lsa, ikkinchi tomondan, yoshi kattalar uchun pensiya ta'minotining o'zi yetarli bo'lishini ta'minlash talab etiladi.

Pensiya yoshini oshirish va uni demografik o'zgarishlarga moslashtirish ko'pchilik mamlakatlar uchun islohotlarning asosiy tarkibiy qismiga aylandi. Bugungi kunda juda ko'p davlatlarda qonuniy belgilangan pensiya yoshi 60–65 atrofida yoki undan pastroqdir. Hatto 23 ta mamlakatda ayollarning rasmiy pensiya yoshi erkaklarnikiga nisbatan past ko'rsatkich bo'lib qolmoqda – bunga qaramay, statistikaga muvofiq ayollar erkaklarga nisbatan uzoqroq umr ko'radi. Hozirda 30 ga yaqin mamlakat 2050-yilgacha pensiya yoshini bosqichma-bosqich oshirishni rejalashtirgan, biroq bu o'zgarishlar kutilgan umr davomiyligi o'sishini to'liq qoplamasligi taxmin qilinmoqda. Faqat 15 ta davlatda pensiya yoshi avtomatik ravishda umr davomiyligi o'zgarishlariga bog'langan bo'lib, bu pensiyada o'tkaziladigan vaqtning ish faoliyati davomiyligiga nisbatini barqaror saqlash imkonini beradi. Ba'zi mamlakatlarda an'anaviy qat'iy pensiya yoshi o'rniga "me'yoriy yosh" (reference age) yoki pensiya yoshi uchun "koridor" joriy etish g'oyasi ilgari surilmoqda: bunda belgilab qo'yilgan ma'lum yosh pensiya to'la to'planishi uchun mos yosh sifatida qabul qilinib, fuqaroga ushbu yoshgacha yoki undan keyin qisman ishlash va qisman nafaqa olish imkoniyati beriladi. Shuningdek, ayrim ekspertlar umr davomiyligi kamaygan yillarda (masalan, pandemiya davrida) pensiya yoshini vaqtincha pasaytirish mexanizmini joriy etish taklifini ham ilgari surganlar (bunday yondashuv Portugaliya misolida amalga oshirilgan) [1].

Nihoyat, pensiya tizimining moliyaviy barqarorligi uchun qo'shimcha zaxiralarni yaratish muhim. Ko'plab mamlakatlar davlat pensiya jamg'armalarini tashkil etib, kelajakdagi to'lovlar uchun xazina to'plashga kirishgan. Masalan, 17 ta davlatda shunday jamoat pensiya zaxira fondlari mavjud bo'lib, ularning aktivlari Ispaniyada yalpi ichki mahsulotning 0,4%idan Janubiy Koreyada 46%igacha yetadi. Albatta, bunday jamg'arma elementlarini moliyalashtirish uchun qo'shimcha resurslar talab etiladi – masalan, qo'shimcha sug'urta badallarini joriy etish yoki davlat tomonidan subsidiya ajratish, aks holda bunday fondlar uchun sarf xarajatlari pensiya to'lovlari hisobidan qoplanishiga to'g'ri keladi. Shu sabab, har bir mamlakat o'z imkoniyatidan kelib chiqib, pensiya tizimida rezerv zaxira yaratish masalasini ham kun tartibiga qo'ymoqda.

Aniqki, mehnat bozoridagi vaziyat va ish bilan ta'minlash darajasi pensiya tizimi islohotlarining muvaffaqiyatida hal qiluvchi o'rin tutadi. Mehnat bozorini rag'batlantirish, pensiya yoshini demografik realliklarga mos ravishda oshirish va pensiya jamg'armalarini shakllantirish orqali pensiya tizimlarini uzoq muddatli barqaror va samarali holga keltirish mumkin.

Quyidagi 1-jadval global pensiya tizimlarining kuchli va zaif tomonlari, imkoniyatlari hamda tahdidlarini (SWOT) bir qatorda ko'rsatib, islohotlarni qaysi yo'nalishda ustuvorlash kerakligini aniqlashga yordam beradi.

1-jadval

Global pensiya tizimlarining SWOT tahlili¹

Kuchli tomonlar (Strengths)	Zaif tomonlar (Weaknesses)
1. Barqarorlik va yetarlilik muvozanatiga e'tiborning kuchayishi: Tizimlarning uzoq muddatli moliyaviy sog'lomligi va pensionerlar uchun yetarli daromadni ta'minlashga intilish.	1. Past qamrov (ayniqsa rivojlanayotgan mamlakatlarda): Norasmiy bandlikning keng tarqalganligi tufayli ko'plab ishchilarning pensiya tizimidan chetda qolishi.

¹ "Allianz Global Pension Report 2025" hisoboti asosida muallif tomonidan tuzilgan.

2. Moslashuvchan siyosat instrumentlari: Nafaqa yoshini va to'lov davrlarini oshirish kabi choralar orqali tizim barqarorligini oshirish tendensiyasi.	2. Pensiya jamg'armalaridagi tafovut xavfi: Kelajak avlodlar, ayniqsa yoshlar uchun kutilayotgan pensiya miqdori va munosib hayot uchun zarur bo'lgan mablag' o'rtasidagi farqning o'sishi ehtimoli.
3. Diversifikatsiyaga intilish: Davlat tomonidan taqsimlanuvchi tizimlarga yukni kamaytirish va umumiy pensiya ta'minotini kuchaytirish maqsadida qo'shimcha kapitallashtirilgan pensiya sxemalariga (2 – va 3-ustunlar) qiziqishning ortishi.	3. Moslashishdagi qiyinchiliklar: An'anaviy pensiya modellarining o'zgarib borayotgan mehnat bozorlariga (masalan, gig-iqtisodiyot, nostandart bandlik shakllari) moslashishdagi sustligi.
4. Mehnat bozori bilan bog'liqlikni anglash: Pensiya islohotlari muvaffaqiyati mehnat bozorining holatiga (rasmiylashtirish, keksa ishchilar ishtiroki) bog'liq ekanligini tan olish.	4. Muvozanatga erishishdagi qiyinchilik: Barqarorlikni ta'minlash va yetarli pensiya miqdorini taklif qilish o'rtasidagi murakkab muvozanatga erishishdagi turli darajadagi muvaffaqiyat.
Imkoniyatlar (Opportunities)	Tahdidlar (Threats)
1. Mehnat bozorini isloh qilish: Rasmiy bandlikni rag'batlantirish, keksa yoshdagi ishchilarning faolligini qo'llab-quvvatlash va yoshga oid kamsitishga qarshi kurashish orqali pensiya tizimiga ijobiy ta'sir ko'rsatish.	1. Demografik bosim: Aholining global miqyosda qarishi va tug'ilish darajasining pasayishi pensiya tizimlariga uzoq muddatli va kuchayib boruvchi yuk bo'lib tushmoqda.
2. Kapitallashtirilgan tizimlarni rivojlantirish: Ixtiyoriy va kasbiy pensiya rejalarini yanada rivojlantirish va ommalashtirish orqali davlat tizimiga tushadigan yukni kamaytirish va umumiy ta'minotni oshirish.	2. Siyosiy beqarorlik va aralashuv: Pensiya fondlarining katta moliyaviy resurslari va ijtimoiy ahamiyati ularni siyosiy ta'sirlarga moyil qilib qo'yishi, bu esa uzoq muddatli barqarorlik va islohotlar samaradorligiga putur yetkazishi mumkin.
3. Innovatsion yondashuvlar: Yangi bandlik shakllarini hisobga oluvchi, moslashuvchan va keng qamrovli pensiya mexanizmlarini ishlab chiqish va joriy etish.	3. Mehnat bozorining o'zgaruvchanligi: Bandlikning nostandart shakllarining kengayishi va mehnat munosabatlarining o'zgarishi an'anaviy pensiya tizimlarining moliyaviy asoslari va qamroviga tahdid solishi mumkin.

Tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, barqarorlik-yetarlilik muvozanatiga erishishda diversifikatsiya, mehnat bozorini rasmiylashtirish va moliyaviy savodxonlikni oshirish kabi imkoniyatlardan foydalanish hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi, aks holda demografik bosim va siyosiy beqarorlik kabi tahdidlar tizim samaradorligini pasaytiradi.

Xulosa va takliflar. Xulosa qilib aytganda, jahonda kuzatilayotgan demografik o'zgarishlar sharoitida pensiya tizimlarini moliyaviy barqaror va aholi uchun yetarli darajada saqlab qolish dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Allianz Global Pension Report 2025 hisoboti natijalari ko'rsatmoqdaki, ko'pchilik davlatlarda pensiya islohotlari sust sur'atda bormoqda va

hatto eng ilg'or tizimlarda ham yechimini kutayotgan muammolar mavjud. O'zbekiston misolida esa, 2023-yilgi hisobotda aniq ko'rinib turganidek, tizim jiddiy muammolarga duch kelmoqda, jumladan, past yetarlilik va barqarorlik ko'rsatkichlari, bunga norasmiy bandlikning yuqoriligi va moliyaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyatlarining cheklanganligi sabab bo'lmoqda. Shu bilan birga, Daniya kabi mamlakatlar tajribasi pensiya ta'minotida taqsimot (davlat) va jamg'arma ustunlarining uyg'unlashuvi orqali barqarorlik va yetarlilikni bir vaqtda ta'minlash mumkinligini namoyon etdi – bu esa uzoqni ko'zlagan strategik yondashuv va siyosiy irodani talab qiladi. Umuman olganda, pensiya sohasidagi siyosatning bosh maqsadi barqarorlik va yetarlilik muvozanatiga erishishdan iborat bo'lib, bu tamoyil pensionerlarni munosib ta'minlash bilan birga kelajak avlodlar zimmasiga nomutanosib yuk tushishining oldini olishga qaratilgan. O'zbekiston ham ushbu muvozanatga erishish va 2023-yilgi hisobotda ko'rsatilgan kamchiliklarni bartaraf etish yo'lida faol harakat qilishi zarur.

Pensiya tizimini isloh qilishda endilikda ortga surib bo'lmaydigan quyidagi ustuvor yo'nalishlar mavjud:

Birinchidan, pensiya yoshini demografik tendensiyalarga mos holda bosqichma-bosqich oshirib borish talab etiladi. Bunda pensiya yoshini umr davomiyligiga bog'lash yoki ularning nisbatini barqaror ushlab turuvchi elastik mexanizmlardan foydalanish tavsiya qilinadi.

Ikkinchidan, pensiya tizimini diversifikatsiya qilish zarur – davlat tomonidan to'lanadigan pensiyaga qo'shimcha ravishda ish beruvchi va xususiy jamg'armalar (korporativ pensiya fondlari, shaxsiy hissa jamg'arish rejalari va h.k.)ni rivojlantirish lozim. Ko'p ustunli bunday tizim pensiya ta'minoti xavflarini kamaytiradi va aholining keksalikdagi daromad manbalari turfaligini ta'minlab, umumiy farovonlikka xizmat qiladi.

Uchinchidan, mehnat bozorini yanada takomillashtirish talab etiladi: norasmiy sektor ulushini qisqartirish, xotin-qizlar va yoshi katta xodimlarning mehnat faolligi ulushini oshirish, ular uchun maxsus qulay mehnat sharoitlarini yaratish orqali pensiya tizimiga ko'proq fuqarolarni jalb etish mumkin.

To'rtinchidan, pensiya muammolarini faol va o'z vaqtida hal qilish zarur. Kelajakda yanada keskin va og'riqli islohotlarga yo'l qo'ymaslik uchun hozirdan qat'iy choralar ko'rish lozim. Bu demografik va iqtisodiy o'zgarishlarga tez moslashish, pensiya tizimining moliyaviy barqarorligini ta'minlash va aholining ishonchini saqlashga yordam beradi.

Beshinchidan, moliyalashtirishga muvozanatli yondashuvni qo'llash muhim. Har bir mamlakatning demografik, iqtisodiy va ijtimoiy xususiyatlariga mos ravishda taqsimlash (davlat pensiyalari) va kapitallashtirish (xususiy jamg'armalar) usullarining optimal aralashmasini yaratish talab qilinadi. Bu tizimning moslashuvchanligini oshiradi va turli xavflarga qarshi barqarorlikni ta'minlaydi.

Oltinchidan, kuchli mehnat bozori siyosatini yo'lga qo'yish lozim. Rasmiy bandlikni rag'batlantiruvchi, yoshga nisbatan kamsitishga qarshi kurashadigan va keksa yoshdagi xodimlarning mehnat bozorida faol ishtirok etishiga yordam beruvchi choralar pensiya tizimiga ko'proq fuqarolarni jalb qiladi. Bu, masalan, qayta o'qitish dasturlari yoki moslashuvchan ish jadvallari orqali amalga oshirilishi mumkin.

Yettinchidan, moliyaviy savodxonlikni oshirish va foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish zarur. Ayniqsa, kapitallashtirilgan pensiya tizimlarida shaxslarga o'z nafaqa jamg'armalarini boshqarishda ongli qarorlar qabul qilish uchun yetarli bilim va resurslar taqdim etilishi kerak. Bu aholining moliyaviy xavfsizligini mustahkamlaydi va tizimga

ishonchni oshiradi.

Sakkizinchidan, mustahkam boshqaruv va tartibga solish tizimini joriy qilish muhim. Pensiya fondlarining shaffof, hisobdor va mustaqil boshqaruv tuzilmalari benefitsiarlar manfaatlarini himoya qiladi va nafaqa jamg'armalarining uzoq muddatli xavfsizligini ta'minlaydi. Bu korrupsiya xavfini kamaytirib, tizimning barqarorligini oshiradi.

2-jadval "Allianz Global Pension Report 2025" hisobotidan chiqarilgan asosiy xulosalar va ularga mos amaliy tavsiyalarni bir qarashda ko'rish imkonini beradi, shuningdek, har bir tavsiyaning qanday muammoga javob berishini ochib beradi.

2-jadval

Asosiy xulosa va tavsiyalar¹

№	Asosiy xulosalar	Asosiy tavsiyalar
1	Global pensiya tizimlari moliyaviy barqarorlik va yetarli nafaqa miqdorini ta'minlashda muammolarga duch kelmoqda.	Pensiya yoshini uzoq umr ko'rish darajasiga muvofiq ravishda bosqichma-bosqich oshirish.
2	Demografik o'zgarishlar (aholining qarishi, tug'ilish darajasining pasayishi) asosiy muammolar hisoblanadi.	Keksa yoshdagi ishchilarni mehnat bozorida uzoqroq qolishga rag'batlantiruvchi moslashuvchan siyosatlarni joriy etish.
3	Ideal yagona pensiya tizimi mavjud emas, aralash moliyalashtirish tizimlari yaxshiroq natijalar bermoqda.	Qo'shimcha kapitallashtirilgan pensiya sxemalarining rolini kuchaytirish va rivojlantirish.
4	Pensiya tizimlari samaradorligi mehnat bozori holati va tuzilishiga bog'liqdir.	Rivojlanayotgan mamlakatlarda mehnat bozorlarini rasmiylashtirishga ustuvor e'tibor qaratish.
5	Rivojlanayotgan mamlakatlarda norasmiy sektorning keng tarqalishi pensiya tizimi qamrovini cheklamoqda.	Yoshi katta xodimlarning mehnatdagi ishtirokini kengaytirish, yoshga nisbatan kamsitishga qarshi kurashish.
6	Kapitallashtirilgan pensiya sxemalari daromad xavfsizligini oshirishda muhim rol o'ynamoqda.	Barcha pensionerlar uchun munosib hayot darajasini ta'minlovchi yetarli pensiya darajasini va qamrovni ta'minlash.

Bu chora-tadbirlar pensiya jamg'armasiga tushumlarni ko'paytirib, kelajak pensionerlar nafaqasini hozirdan shakllantirish imkonini beradi. O'zbekiston sharoitida, ayniqsa, norasmiy sektor ulushi yuqori bo'lgani uchun, rasmiy bandlikni kengaytirish va ko'p ustunli model joriy etish jamg'arma bazasini sezilarli oshiradi. Nihoyat, har qanday islohotning samarasi qat'iy siyosiy iroda va jamoatchilik ishonchiga bog'liq. Endi "gapdan ishga o'tish vaqti keldi" – Daniya singari muvaffaqiyatli tajribaga ega mamlakatlar qatorida O'zbekiston kabi muammolarga duch kelayotgan davlatlar ham pensiya tizimini modernizatsiya qilish yo'lida aniq va qat'iy choralarni kuchaytirishi zarur. Bugun qabul qilinadigan qarorlar ertangi keksalarning hayot darajasini belgilabgina qolmay, yosh avlod zimmasiga tushadigan yukning adolatli taqsim etilishini ham ta'minlaydi.

¹ "Allianz Global Pension Report 2025" hisoboti asosida muallif tomonidan tuzilgan

Adabiyotlar/Literatura/References:

1. Allianz Global Pension Report 2025: Time to walk the talk.
2. Global Pension Assets Study — 2025 — Thinking Ahead Institute.
3. The value of active strategies in old-age provision — Allianz Global Investors.
4. Interview with — Allianz Global Investors.
5. Gavkhar Zokirova (2023). Changes in the State Pension System in Uzbekistan. International Journal of Multicultural and Multireligious Understanding, 10(1), 274-279.
6. Gavxar Zokirova (2024). O'zbekiston pensiya tizimi islohotlarida xorijiy tajribani qo'llash. Muhandislik va iqtisodiyot, 2(5), 9–14.
7. Gavxar Zokirova (2024). O'zbekistonda pensiya tizimini isloh qilish zarurligi. Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot, 2(12), 10–14.

SCIENCEPROBLEMS.UZ

IJTIMOYIY-GUMANITAR FANLARNING DOLZARB MUAMMOLARI

№ 5/3 (5) – 2025

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro‘yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
mas’uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog‘och ko‘chasi, 70/10-uy. Elektron manzil: scienceproblems.uz@gmail.com

Bog‘lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).